

Nobel-díjasok a képernyőn

„Nem elég az, hogy magyar, sőt pesti vagy: itt még tudni is kell!”.

Az ismert anekdota szerint ez volt, egy időben, kiírva az amerikai atomfizikusok (és biokémikusok, meg szociológusok) rendes évi közgyűlésein, a terem falára. Láttam azt a két-részes tévéinterjút, amit Kardos István készített az Amerikában élő Wigner Jenő Nobel-díjas magfizikussal. És most azt kell hinned, nem is olyan biztos, hogy csak anekdotáról van szó.

Nem azt állítom, hogy lett volna időszak, amikor az amerikai tudomány minden igazi jele magyar („sőt pesti”) volt. Ez persze anekdota, bár azok, akikről Wigner — csak úgy mellékesen, egy-egy konkrét téma kapcsán — beszélt, azok részben tényleg magyar szültesűek, zömükben meg európaiak; a fasizmus elől az Újvilágba menekült „óvilági” kutatók. („Ezek kérem új-amerikaiak” — mondta egy helyütt, Kardos rákérdezése elől egy kicsit kitérve, Wigner.)

Nem képelem el mégsem, hogy csupa magyar ült együtt — valaha is — egy-egy amerikai tudományos tanácskozáson. Am azt most már igen, hogy akaszthattak ki azért — kedves csipkelődésből — ilyen táblákat princetoni, cambridgei, bostoni termekben. S az anekdotikus szellemű anekdota-rombolás e lehetőségén éppen egy

olyan műsor nyomán vetődött fel bennem, amikor a kétszer harmincöt perc legnagyobb részében egy kopasz férfejet láthattunk a képernyőn, amint főleg fizikáról, matematikáról, űr-rakétáról és számítógépekről beszél.

Egy olyan műsor nyomán, amelynek szövegét — amikor azt a *Valóság* hasábjain elolvastam — javarészt nem is értettem. Talán most, a képernyő előtt ülve, egy angyal a fejembe csempészte a hiányzó tudást?

Nem, nem történt ilyesmi. De Wigner látványa, Wigner szereplése — Wigner *személyisége* — mégis valamiféle csodát eredményezett, mert rögtön és hangsúlyosan felhívta a figyelmemet, például arra, hogy mennyivel kevesebbet tudhat egy mai fizikus akár csak tizenöt év előtti önmagánál. Pedig már olvastam erről (és ceruzával még alá is húztam a fejtegetést) Wigner magyarul is megjelent könyvében, a *Szimmetriák és reflexiók*-ban is. De csak most hozott számomra vigaszt, hogy míg félévszázad előtt egy jól képzett fizikus át tudta fogni a tudományág ismeretanyagát a maga szélességében, ma már huszonöt (igen-csak kvalifikált) kutató kell hozzá, hogy kövessék azt, amit az elméleti fizika felismert és felismer... Annyi szerénység — és bölcsesség, de huncutság is! — volt az interjú-

alany mosolyában és gesztusaiban, hogy menten megvizsgáltódtam tudatlanságom miatt.

„Valamit azért te is megtanulhatsz!” — Ez is benne volt Wigner Jenő szövegében, s a szavak mögött kifejezett üzenetben.

— Egytől az ötig eljutni, az öt. A nullától az egyig eljutni: végtelen. — Ez a mondat — leírva, olvasva — alig több, mint a nulla. Előzményeiben, folytatásában — Wigner egész gesztus- és üzenetrendszerében — azonban az is benne van, hogy hiába vagy, barátom, a fizikában nulla, és ezért hiába is szorzod meg ilyen irányú tudásodat huszonöttel, vagy huszonötezerrel, amit már nemigen tanulhatsz meg a természettudományoktól, azt megtanulhatsz — például — Wignerből. Olyasmiket tanulhatsz meg — hasznodra, örömödre —, hogy legyél öregebben is, gyermekien érdeklődő, hogy szeresd a tréfát oly szenvedélyesen, mint Neumann „Jancsi”. Hogy emlékezz minden jó szóra, amit gyermekkorodban, amit ifjúságodban kaptál... Wigner Jenő papája éppen csak hogy felködött, mégis végig jelen volt ebben a műsorban. Attól az egyetlen mondatától, amit a fizikus idézett tőle: — Ne bántsd a Jenőt, neki a feje a leggyöngébb testrésze. — Ettől a mondatától (és, természetesen, attól is, hogy például az első atom-máglya technikai nehézségeiről panaszt-

kodott Wigner, no, meg attól is, hogy arról beszélt a világhírű atomfizikus: kár lenne túlbecsülni az atomtudományok — a gőzgép felfedezésénél mindenképpen kisebb jelentőségét) szépnek láttam azt a képernyőre vetített, hajatlan, öregedő fejet. Nem cseréltem volna el egy vonzó ifjú hölgyeket lenge öltözékben elémtároló szuperrevüért.

Egy ismerősöm magyarul nem beszélő — és hadd tegyem hozzá, Lukács Györgyről is csak keveset tudó — kanadai felesége is ott volt, amikor annakidején azt a műsort néztük, amely Lukácsnak Kovács Andrásral folytatott beszélgetését tartalmazza. Az eddigi szintén kínos elfogódottsággal viselkedő asszonyka már a műsor elején felélenkült, hogy aztán valami olyat mondjon: „ez egy édes pofa, ebbe szerelmes tudnék lenni.” Ez a — jelentéktelen — jelenetecske jutott eszembe, hogy Wigner arca elúszott a képernyőről. A műsor számos fontos tartalmát talán nem tudom „lefordítani” a magam számára, de — bár nem vagyok ottawai asszonyka — azért némi nosztalgiaát én is éreztem. Nosztalgiaát régi pesti gimnáziumok, a Galilei Kör továbbsugárzó szelleme, az antifasiszta szellemi összefogás, a tudást hatalomnak érző időszakok után. És a jövő iránt is, a tudományés a valóság — kivezető útjai iránt.

Nem tudnám persze megfogalmazni, de most azért valahogy el tudom

képzelni a különböző természettudományok szerepét ebben a mindannyiunkat érintő kiútban. És azt, hogy éppen Wigner volt az, aki — Princetonban vagy másutt — azt a bizonyos feliratot „elkövetete”. Már csak azért is,

mert — legalábbis számomra — most derült ki, hogy valami olyasmit tud ez a Nobel-díjas, amihez nem elég kiváló fizikusnak lenni... Amihez Wigner Jenőnek is kell lenni...

ANTAL GÁBOR

Benedek tanár úr

Milyen tanár Benedek István, a Dilettánsok egymás közt játékvezetője? Ezen tündööm most, a TV nem túl nagy sikert aratott új kulturális vetélkedőjének utolsó adása után. Remek előadó, ezt régóta tudja mindenki. Most nyilvánvalóvá lett, hogy játékvezetőnek kevésbé remek. Egyre csak a magáét mondja; alig engedi játszani szép, okos fiait. Olyait is hallani, hogy a poszt gimnáziumoknak lehetnek ilyen tanárai. Ez utóbbit kétféleképpen; ha nem is személyes tapasztalataim, de legalább olvasmány-élmékeim azt sugallják, hogy tanárunk nem futott volna be valami nagy karriert tanügyi tanácsosok vezette tanintézetekben. Túl szabadélvűnek minősítették volna.

Egy másik világot idéz fel ő bennem. Boldogult ifjúkorunk világát. Művészettörténeti órákat a régi humanizmusban. Senki sem figyel, mindenki mást csinál: ez itt eszik, az majdnem alszik, amaz meg illetlen dolgokról fantáziál, miközben gyakran röhög az osztály. A tanár azonban áll a katedránál és beszél, mesél kifogyhatatlanul. Csupaszív ember a tanár; ha már nem bír a tanulóiról szóló ifjonti-kegyetlen gúnyával, legalább helyt áll magáért becsülettel. Mintha minden korok művésztárgyjongóinak jelen nem levő, virtuális közösségéhez intéznék szavait, mintha a legnagyobbknak ténne hódolattal jelentést: ő oda tartozik, a Giotto és Michelangelo közötti világhoz. A háta mögött számfűleket mutogat nekik, s ő tudja ezt. Mégis, láthatóan kedvel bennünket, még a legtisztéletlenebb elbájtákat is. Szavai persze elröpülnek; jó eset, ha egy-két évszámot túl néhány szólam —, a Madonna áhítatos tekintete, a lurkóangyal, és az örökké lobogó drapéria — valahogy megmarad. Aztán vége az óráknak, az óráknak, múlnak az évek is, és darab idő után kiderül, hogy a szólamokon túl más is megült a fejekben. Egy magatartás, egy példa, amely talán mégsem teljesen anakronisztikus. Aminek nem szabad kimennie a divatból: egy életelv, hogy bármit csinálj, szívvel csinálj és lehetőleg egész emberként. Nem rossz tanár Benedek tanár úr.

Meglehet, valóban anakronisztikus az ő magatartása a kulturális vetélkedők újmódi világában. Ahol hozzászoktattak bennünket a borítékolt kérdésekhez, a modern tesztmódszerekhez, a gépesített pontszámállításokhoz, egyáltalán: az intellektuális versenyporthoz. Ebben a világban nagyon nehézkesen mozog Benedek tanár úr; nem az ő világa. Persze ő is kénytelen felelteni; s dolgozatpótló iskoladramákat írat és adat elő a szívének oly kedves művelődéstörténet nagyjainak képzelt találkozóiról. Modern játékvezetők ezt jobban tudják. A mi tanárunk valamit jobban érez. Talán jelentkezik egyszer egy még modernebb, egy igazán korszerű játékvezető. Az majd nemcsak a művészettörténet bebeflúzott adatait kéri számon, hanem, ha már éppen a művészetről esik szó, próbára teszi a játékost abban is, ami nem gyerekjáték; hogy például ő maga, a felelős, saját személyében, s lehetőleg egész emberként tud-e felelni egy mű sajátos világára, és hogy mit felel rá. Jó lenne már ilyen vetélkedőt is látni a képernyőn. Vezetője, de résztvevője is, minden esetre tanulhatnak egyet s más Benedek tanár úrtól. A magatartásból pedig, mely az Egész-ség felé irányul, mindnyájunknak van tanulnivalónk.

ZOLTAI DENES